

Prof. dr hab. Joachim Diec
Uniwersytet Jagielloński
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych

RECENZJA

rozprawy doktorskiej p. mgr Karoliny Szydywar-Grabowskiej
Autonomia podmiotów Federacji Rosyjskiej
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Roman Bäckera
Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2024, ss. 342

1. Temat rozprawy

Wybrany przez Doktorantkę temat rozprawy sytuuje ją bez wątpienia w dyscyplinie nauk o polityce i administracji. Wybór tematu można uznać za trafny, albowiem jednym z najistotniejszych zagadnień dotyczących wewnętrznego funkcjonowania współczesnej Rosji jest problem stopnia zautonomizowania regionów w tym federalnym, przynajmniej z nazwy, państwie. Pozostaje zatem kwestią istotną zbadanie do jakiego stopnia można mówić o samodzielności podmiotów Federacji. Co jednak ważniejsze, pani Szydywar-Grabowska postanowiła zbadać od czego stopień ich autonomii zależy, zakładając, nie bez pewnej racji, że nie jest on bynajmniej jednakowy na terytorium całego państwa. Tym samym mamy do czynienia z federalizmem realnie innym niż jest to w przypadku Stanów Zjednoczonych czy Szwajcarii.

2. Podłoże teoretyczne i założenia metodologiczne

W rozprawie pani Szydywar-Grabowskiej dominuje zastosowanie analizy dokumentów czy, dosłownie idąc za deklaracją Autorki „analiza tekstów w ramach analizy źródeł”. Nie rozpisuje się ona zresztą zbyt obficie na temat konkretnych metod czy tym bardziej technik zastosowanych w pracy i cytowane powyżej określenie odpowiada strukturze metodologicznej rozprawy. Można wszakże się zastanawiać, dlaczego w studium o systemie politycznym, w tym przede wszystkim o administracji w regionach państwa federalnego nie odwołano się do analizy instytucjonalnej czy systemowej. Być może

jest tak dlatego, że rosyjskie realia zdecydowanie mniej są podatne na zabiegi analizy systemowej, stworzonej generalnie na użytek badania reżimów demokratycznych, do których system rosyjski zdecydowanie nie należy. Znacznie bardziej przydatna byłaby analiza decyzyjna, także przy badaniu autonomii rosyjskich regionów.

W praktyce wydaje się, że można odnaleźć w podejściu stosowanym przez Doktorantkę także elementy zabiegów porównawczych, szczególnie pomiędzy poszczególnymi podmiotami Federacji. Ogólnie w metodzie stosowanej przez Doktorantkę nie obserwujemy chaosu. Wprost przeciwnie, mamy do czynienia z wnikliwą analizą udokumentowanych zależności, w zdyscyplinowany sposób uogólnionych w procesie wnioskowania.

3.Cel, pytania i hipotezy badawcze

Autorka formułuje cel swej rozprawy jako analizę zakresu autonomii wybranych podmiotów Federacji Rosyjskiej poprzez badanie interakcji pomiędzy władzą centralną a regionami. Pytanie naczelne toku rozumowania rozprawy dotyczy tego, jaki w ogólnym ujęciu jest zakres autonomii tych podmiotów Federacji Rosyjskiej, które są geograficznie, kulturowo i etnicznie oddalone od centrum decyzyjnego, a także tego, od jakich czynników poziom tej autonomii zależy.

Tak sformułowany cel skonkretyzowany został przez cztery główne pytania badawcze, wzmocnione licznymi pytaniami szczegółowymi. Pierwsze z pytań głównych, bardzo trafne i oryginalne w kontekście politologicznych badań nad realnym funkcjonowaniem systemu politycznego państwa quasi-federalnego, dotyczy zależności zakresu autonomii podmiotów peryferyjnych od zasobów regionu. Ujęcie to uderza w samo sedno, albowiem los materialny wielu podmiotów Federacji, tzw. regionów dotacyjnych, zależy bezpośrednio od układów z centrum. Pytanie drugie z kolei jest pytaniem o stopień autonomii w zależności od skuteczności przywódcy. Trzecie – także dotyczące istoty rosyjskiego systemu politycznego – zależności autonomii od relacji szefa regionu z Kremlem. Wreszcie, pytanie czwarte zmierza do poznania zależności skali autonomii od stosunków szefów regionów z miejscowymi grupami interesu. Tak sformułowany zestaw można uznać za racjonalny i celowy, korzystny dla ewentualnych dalszych badań nad eksplorowanym zagadnieniem.

Droga badawcza rozprawy zmierza do weryfikacji hipotezy, iż poziom badanej autonomii nie był stały, ale ewoluował w zależności od zmienności występowania czynników, co wpisuje rozumowanie p. Szydywar-Grabowskiej w najbardziej eksploatowany schemat ewolucji typu darwinowskiego czyli rozwoju pozbawionego celu i zmieniającego swój kierunek w zależności od transformującego otoczenia. Hipoteza taka wydaje się być wyrazem racjonalnej intuicji na temat stabilności zasad funkcjonowania struktur państwa rosyjskiego.

4. Materiał źródłowy i wykorzystane opracowania

Rozprawa opiera się na zróżnicowanym materiale źródłowym, jednak daje się we znaki brak odniesień do aktów normatywnych szczebla regionalnego. Innymi słowy, rozprawa bardziej koncentruje się na spojrzeniu z perspektywy decyzyjnego centrum.

W zakresie źródeł wtórnych i opracowań Doktorantka odniosła się do różnych pozycji poruszających tematykę funkcjonowania regionów współczesnej Rosji oraz ich przywództwa. Zasoby te, głównie w języku polskim, rosyjskim i angielskim, zawierają liczne artykuły w czasopismach naukowych, publikacje zwarte, jak i strony internetowe, dające dość wyczerpujący obraz tendencji w tym zakresie. Mimo to zdecydowanie można polecić Autorce jeszcze inne istotne prace dotyczące badanego tematu. Lista najważniejszych eksploratorów nie jest, wbrew pozorom, zbyt długa. To, dla przykładu ogólna charakterystyka zarządzania regionalnego we współczesnej Rosji autorstwa Władimira Gelmana: *The Politics of Bad Governance in Contemporary Russia*, wydana przez University of Michigan Press w 2022 r. Warto także polecić Doktorantce przynajmniej dwa artykuły, które rzucają światło na autonomię kulturalną i gospodarczą rosyjskich regionów. To *National Cultural Autonomy in the Russian Federation: Implementation and Impact* Nickiego Torode (International Journal on Minority and Group Rights 2008, 15(2-3):179-193) oraz *Economic Autonomy of Regions in the New Reality* Władimira Bochko (R-Economy 2015, 2(2):180-193).

5. Struktura rozprawy

Tekst zawiera sześć rozdziałów. Pierwszy, bardzo wyczerpujący, posiada charakter teoretyczny, skupiając się głównie na typach zależności między centrum a „terytoriami

podporządkowanymi”. Rozdział poświęcony został nominalnie założeniom metodologicznym pracy, jednak de facto mówi o polu badawczym oraz o hipotezach i problemach badawczych. Samej metodzie poświęcono zaledwie cztery akapity, co nie oznacza, że istnieje potrzeba rozděcia tej tematyki. Rzecz w tym, że poprzedzające podrozdziały dotyczą tematyki metodologicznej w niewielkim stopniu, zawierając raczej treści charakterystyczne dla rozdziałów wstępnych. Sekwencja dwu pierwszych rozdziałów przywodzi mylnie na myśl rozprawę typu empirycznego, gdzie najpierw konieczny jest zarys teoretyczny, a następnie opis narzędzia badawczego. Tutaj nic podobnego nie ma miejsca, co nie znaczy, że podane treści są w obliczu celów rozprawy bezwartościowe. Wątpliwości budzi jednak kompozycja treści sugerująca co innego niż w rzeczywistości w pracy się znajduje.

Struktura następnych czterech rozdziałów bardzo harmonijnie odpowiada logicznemu przewodowi rozprawy, albowiem poruszone zostają kolejno zagadnienia relacji rzeczywistej autonomii podmiotów Federacji do wielkości i znaczenia ich zasobów, do skuteczności lokalnych liderów, do stosunków tychże z władzą centralną, wreszcie – do umiejscowienia liderów wobec lokalnych grup interesu. Na korzyść struktury rozprawy przemawia umieszczenie w zakończeniu każdego z tych rozdziałów zakończeń, których synteza znajdzie się w konkluzjach ogólnych.

6. Formalna strona rozprawy

6.1. Język pracy

Język przedstawionej rozprawy można uznać za jak najbardziej poprawny, ułatwiający śledzenie przewodu. Niedociągnięcia w tym zakresie można uznać za zdecydowanie sporadyczne, np. miejsce przecinka w zdaniu: „Sytuacja ekonomiczna w obwodzie 2królewieckim była uzależniona od rozwoju sytuacji w całej Federacji Rosyjskiej co, po załamaniu gospodarczym w 2015 roku, pozwoliło obwodowi odnotować niewielki wzrost w kolejnych latach” (s. 149). Wydaje się ponadto, że w polskich pracach należałoby stosować polską transkrypcję nazwisk, np. „Minichanow” zamiast obecnej w pracy wersji „Minikhanov”.

6.2. Strona redakcyjna

W rozprawie konsekwentnie stosowane są przypisy dolne. Cytaty podano poprawnie, zgodnie z zasadami etyki i prawem autorskim. Układ tekstu pozostaje w zgodzie z powszechnie przyjętymi standardami. Autorka pracy nie stosuje graficznych środków prezentacji w postaci tabel i wykresów, co mogłoby być przydatne w rozdziale trzecim, gdzie omawiana jest zależność autonomii od zasobów regionu.

Spis bibliograficzny został poprawnie sporządzony według klucza alfabetycznego łaćńskiego i rosyjskiego. Brak jednak rozróżnienia zasobów źródeł pierwotnych i opracowań, które mogłoby ułatwić percepcję wykorzystanego materiału.

7. Zawartość merytoryczna

Rozprawa pani mgr Szydywar-Grabowskiej dostarcza wielu istotnych treści, które dają obraz rzeczywistych relacji pomiędzy rosyjskimi regionami a Kremlem. W całej rozprawie dokonany zostaje przegląd sytuacji w pięciu z nich: bogatej Republice Tatarstanu (którą można uznać za peryferyjną jedynie ze względów etnicznych), zbuntowanej niegdyś Republice Czeczeńskiej, w równie islamskiej i nieprzewidywalnej Inguszetii, wreszcie – „najbardziej zachodnim” – obwodzie królewieckim, stanowiącym w znacznej mierze bastion Floty Bałtyckiej. Wybór tych podmiotów można uznać za trafny z punktu widzenia zadań rozprawy. Być może byłoby z pożytkiem dla niej, gdyby uwzględniono także któryś z kontrowersyjnych regionów dalekowschodnich, takich jak obwód chabarowski (znany z poważnych turbulencji w zakresie relacji gubernatora z Kremlem) czy wschodniosyberyjską Republikę Sacha, cechującą się szczególnymi zasobami naturalnymi.

Pani Szydywar-Grabowska opiera swoje rozumowanie generalnie na racjonalnie przytoczonych faktach. Szczególnie interesujące dane zawiera rozdział trzeci, ilustrujący zależność autonomii podmiotów od ich zasobów. Co ważne, Autorka rozprawy nie ogranicza się jedynie do zasobów mineralnych czy finansowych. Ważną część materiału merytorycznego stanowi studium czynnika demograficznego, który odgrywa ogromną rolę w kształtowaniu się autonomii i generalnie siły oddziaływania poszczególnych regionów, szczególnie muzułmańskich podmiotów na Kaukazie Północnym.

Nie wnikając w szczegóły, należy skonstatować, że dość szczegółowo omówiono drugi, bardziej subiektywny aspekt kształtowania się autonomii regionów czyli strategie walki o nią w zależności od umiejętności lidera, jego układów z ośrodkiem prezydenckim oraz miejscowymi grupami interesu. Wskazano przede wszystkim na tak istotny aspekt jak udział lokalnych liderów w (najczęściej bardzo odległym od uczciwej demokracji) kształtowaniu wyników wyborów szczebla centralnego, dzięki czemu została mimochodem zilustrowana oczywista iluzoryczność federalnego charakteru Rosji, narastająca z biegiem czasu aż do chwili obecnej. Doktorantka pokazała także, iż Kreml umiejętnie manipuluje nawet świadomością społeczną w regionach, karząc je przysyłaniem ludzi w tęczkach, tzw. Waregów (*варяг*) za brak lojalności wobec Moskwy. Tym samym w relacjach regionów z Kremlem mamy do czynienia ze sprzężeniem zwrotnym, przemawiającym jednak w ogólnym rachunku na korzyść centralnego krupiera.

8. Logika studium, wnioskowanie

W swym studium Doktorantka konsekwentnie prowadzi swój wywód drogą zasadniczo dedukcyjną do istotnych wniosków, które dotyczą nie tylko samej autonomii regionów, ale także do bardziej ogólnych konstatacji na temat kierunku rozwoju rosyjskiego systemu politycznego.

Przeprowadzone wnioskowanie niewątpliwie doprowadziło do uzasadnienia naczelnej hipotezy pomimo faktu, iż Doktorantka uczciwie przyznaje, że hipotezy robocze (np. hipoteza o skuteczności lidera jako czynnika posiadającym proste przełożenie na stopień autonomii podmiotu) nie zawsze były weryfikowane pozytywnie. Tok rozumowania pani Szydywar-Grabowskiej konsekwentnie zmierza ku pokazaniu, iż pomimo wyjątkowości każdego z badanych regionów, ich relacja do Kremla zawsze ulegała zmianie, co powodowało działania dostosowawcze, zaś adaptacja do oczekiwań Centrum wywoływała przemiany w samych regionach.

Ogląd badanych procesów pozwolił także na być może nie do końca oryginalny, jednak ważny wniosek, iż czynniki obiektywne, takie jak przede wszystkim zasoby regionu, nie wyczerpywały źródła wpływu na jego pozycję w Federacji i możliwość autonomizacji. Doktorantka nie bez racji stwierdza, że w Rosji mamy do czynienia z personalizmem, szczególnie pojętą prywatyzacją struktur państwa, a tym samym

wzrostem znaczenia czynników nieformalnych. Warto jednak byłoby zadać pytanie o kwestię w pracy niestety nie poruszoną - o wpływ opisanych procesów na terytorialną stabilność państwa, czyli o ewentualną groźbę jego dezintegracji.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę wyczerpujący charakter przedstawionej rozprawy oraz stosunkowo holistyczne (w perspektywie zbadanych faktów oraz stanu badań) wnioski, można uznać studium pani mgr Karoliny Szydywar-Grabowskiej za oryginalne osiągnięcie badawcze, wnoszące pomimo nielicznych niedociągnięć pozytywny wkład w rozwój reprezentowanej przez Doktorantkę dyscypliny. Dlatego też stwierdzam, że rozprawa ta spełnia warunki ustawowe do nadania stopnia naukowego doktora w zakresie nauk o polityce i administracji i wnoszę o dopuszczenie jej Autorki do dalszych etapów przewodu.

Kraków, 04.11.2024

Joachim Diec